

Pápai Virág

Egy neoprotestáns család Klézsén

Bevezetés

A 20. század végéig Moldvában olyan hatalmi struktúrák maradtak fenn, melyek megakadályozták az egyén cselekvéseinek szabadságát, a privát életpálya-építés kibontakozását.¹

A rendszerváltást követően Moldvában egy klézsei férfi és családja felhagyott a katolikus vallásgyakorlással és neoprotestáns hitre tért. Az áttérés logikájának a megértéséhez néhány értelmezési lehetőséget szeretnék felmutatni ebben a dolgozatban. A helyzet összetettségénél fogva nem pusztán a pszichikai tényezők feltárására teszek kísérletet, hanem mindazoknak a szociális, gazdasági tényezőknek a bemutatására, melyek hozzájárultak ahhoz, hogy Vojdoc Eugen (V. E.) és családja eltávolodjon és kiszakadjon a hagyományos vallási közösségből és ettől eltérő életformát alakítson ki. Ugyanakkor megvizsgálom azt, hogy az áttérést követően milyen változások következtek be életszervezésükben, világfelfogásukban, társadalmi kapcsolataikban, valamint azt, hogy a változás gazdasági szinten milyen perspektívát nyitott meg.

Az eset vizsgálata során figyelembe vettem mindazokat a társadalmi folyamatokat, melyek a közelmúltban érintették, átalakították az itt élő embereknek a saját világukhoz való viszonyukat. Gondolok itt az erőteljes globalizációs, urbanizációs hatásokra, illetve az individualizáció társadalmi jelenségeire. V. E. esetének elemzésekor figyelembe vettem a társadalmi szinten jelentkező életvezérlő elvek módosulását, ugyanakkor megvizsgáltam mindazokat a tényezőket, melyek helyzetét sajátossá teszik ebben a környezetben.

A köztudatban a szekta kifejezésnek pejoratív jelentéstartalma, negatív konnotációja van; olyan kisebb-nagyobb vallási csoport megjelölésére használják, mely a fennálló történelmi egyházak tanait elveti, saját életelveihez pedig görcsösen ragaszkodik. Mc Guire elmélete szerint az egyház és a szekta közötti különbség a csoport és a társadalom közötti pozitív, illetve negatív viszonyban érhető tetten, valamint a vallásosság fokában. Míg az egyház a tömeg vallása, addig a szekták a virtuóz vallásosságra² fektetik a hangsúlyt. Mindkettőben közös azonban, hogy kizárólagos legitimációra törekednek.³

Dolgozatomban a szekta kifejezést az új vallási mozgalmak, kisegyházak, szabadegyházak, azaz neoprotestáns gyülekezetek megjelölésére is használom, abból az elgondolásból, hogy az illető csoport a történelmi egyházakkal és a fennálló társadalmi renddel ellentétes viszonyban van.

A moldvai falvak és a katolikus vallás

A szakirodalom szerint a 20. század közepéig a sajátos történelmi, gazdasági és politikai események miatt a moldvai falvakban viszonylag archaikus, közösségi, prein-

¹ Pozsony 2003. 162.

² Weber kifejezését használja Kiss é. n.

³ Kiss é. n.

dusztriális társadalmi struktúrák maradtak fenn.⁴ Ezzel magyarázható az a tény, hogy már a 19. század közepétől beinduló érdeklődés e tájegység iránt⁵ napjainkban egyre csak fokozódik.

Moldva magyar lakossága kezdettől fogva katolikus volt. Ez a tény lényegesen meghatározta a moldvai csángók kultúráját. A középkorban ez a terület az esztergomi érsek fennhatósága alá tartozott, Magyarországról küldték a papokat.⁶ Az egyházon keresztül folyamatosan működött a kapcsolattartás Magyarországgal, egészen a 16. századig, amikor Magyarországon nagymértékű paphiány lépett fel és nem tudták tovább biztosítani a peremterületeken a papok utánpótlását.⁷

A nehéz földrajzi, gazdasági, szociális körülmények közepette a csángók mély vallássossága biztosította az életvezérlő elvet, elősegítette a társadalmi integrációt, legitimizálta a fennálló társadalmi rendet.⁸ A vallásszociológia megközelítésében a vallás egy kognitív-normatív rendszer, mely a körülöttünk lévő világot értelemmel ruházza fel, és a mindennapok történéseinek irányt ad.⁹ A modern társadalmakban több ilyen rendszer létezik, azonban a csángó falvakban a közelmúltig a vallás volt az egyedi irányt adó normatív rendszer.

A vallás gyakorlati oldala, különösen annak közösségi formái a közösségi tudat fenntartására és kifejezésére a legalkalmasabbak.¹⁰ A vallás közösségformáló, csoportalakító szerepe a moldvai magyarság esetében hangsúlyozottabban érvényesült.

A felekezeti hovatartozás, mint a nemzeti identitás egyik komponense¹¹ esetükben az identitás szerkezetében hangsúlyosabb helyet foglal el, így kisebb tér jut az etnikai összetevőknek. A szakirodalom ezt a jelenséget egy tradicionálisabb kulturális szint jellemzőjének tartja, és a folyamat jelölésére a „csángósodás” fogalmát használja. A csángók esetében „a közösségi és az egyéni azonosságtudat legfontosabb kifejezőjévé a vallás vált, miközben az azonosságtudat szerkezete más összetevőinek (etnikum, nyelv, kultúra) egymással való kapcsolata gyökeresen megváltozott, átalakult”.¹² A felekezeti hovatartozás volt az, mely a csángók integritását, ugyanakkor izolációját biztosította Moldva más etnikumú lakosságától. E folyamat következménye, hogy a moldvai magyarság bármely más magyar népcsoporttól eltérő identitástudattal rendelkezik. A vallás és egyéb kulturális jelek alapján erős az elhatárolódás tudata a románoktól, ám a magyarságukat sem vállalják egyértelműen.¹³

A katolikus egyház tehát az egyén és a moldvai falvak közösségének életében sajátos integráló, értékformáló, normatív intézményként működött. Az egyház szerepe ezekben a falvakban a vallási élet megszervezése mellett kiterjedt a közösségi és a magánélet területeire is. Ennélfogva az egyház a társadalmi kontroll szerepét is betöltötte. Birtokában volt mindazoknak a materiális és szimbolikus javaknak az összessége, melyek a közösség rendelkezésére állnak, annak érdekében, hogy tagjai normatartó visel-

⁴ Halász, *idézi* Pozsony 2003. 145.

⁵ Pozsony 1996. 173.

⁶ Benda 1993. 42.

⁷ Uo.

⁸ Andorka 2001. 551.

⁹ Kiss é. n.

¹⁰ Bartha 1991. 48.

¹¹ Uo. 47.

¹² Barna 1996. 209.

¹³ Magyar 1994. 81.

kedését biztosítsák.¹⁴ Az egyház képviselőjének, a papnak a szerepköre a hívek lelki gondozása mellett kiterjedt más területekre is. A helyi egyház feje jelentős szerepet játszott a faluközösség családi, társadalmi, iskolai és erkölcsi életében, mindenkinek beleszólhatott a magánéletébe, viszonya a hívőkkel azonban aszimmetrikus: a pap tevékenységébe nem állt jogában senkinek beleszólni.¹⁵ Abban az esetben, ha valaki kétségbe vonta a plébános szavainak hitelességét, nemcsak a pap haragját, hanem a faluközösség haragját is magára vonta, hiszen a pap akaratát a közösség magára nézve törvényként fogta fel.¹⁶ A régióban működő ortodox egyházhoz hasonlóan a legtöbb pap feudális módszerekkel igazgatta a gondozására bízott faluközösségek életét.¹⁷ A körülmények ellenére azonban a csángók ragaszkodtak papjaikhoz.

A reformáció idején Moldvában paphiány volt.¹⁸ Zöld Péter csíkdelnei plébános feljegyzései bizonyítják, hogy egyes településeken évtizedek óta pap nem szolgáltatta ki a szentséget. Ezekben a falvakban a deákok vállalták fel a helyi egyházi élet megszervezését és irányítását.

A protestantizmus terjedését éppen a moldvai paphiány segítette elő. A helyzet annyira ellehetetlenült, olyan sok település maradt egyházi vezető nélkül, hogy bárkit fogadtak, aki valamilyen kapcsolatban volt a keresztény egyházzal. A nehéz körülmények miatt a régió emberének folyamatosan igénye volt a transzcendenciával való kapcsolattartásra. A papnak mint a vallási élet képviselőjének azért tulajdonítottak jelentőséget, mert az ő közvetítésével valósulhatott meg a transzcendenciával való kapcsolattartás, ő szervezte rendszerbe az egyházi életet egy közösségen belül.¹⁹

A Moldvába vándorló reformátusok Szászkúton és Visonkán telepedtek le és lelkész is érkezett velük.²⁰ A két település közül Szászkúton maradt fenn a 20. századig Moldvában falusi magyar református közösség.²¹ Azért sikerült a református egyháznak Moldvában is megtelepednie, mert a gyülekezeteikben biztosították a lelkészeket, akik megszervezték a helyi egyházi életet.

A katolikus egyház viszont ebben az időszakban számottevő paphiánnyal küszködött, s így kicsúszott a kezéből a faluközösségek vallási életének szervezése és vezetése.

A református hit elterjedését a szakirodalom azzal magyarázza, hogy a református egyház alkatából, felfogásából és a néppel való szorosabb összefüggéséből kifolyólag sokkal eredményesebben működött a széleken elomló magyarság megfogásában, megtartásában, mint a katolikus. Ha a népe megmozdult, elbitangolódott, követte, utána ment a papja is.²² Mindennek ellenére azonban a katolikus vallás nem veszített az érvényességéből ebben a régióban, s az ellenreformációs törekvések miatt a reformáció nem tudott széles körben elterjedni.

Az Erdélyben élő protestánsok nem fordítottak különösebb figyelmet a moldvai katolikus magyarság tervszerű megtérítésére. Ennek ellenére az 1540-es években a moldvai városok katolikus lakosságának jelentős része protestánssá vált. Ugyanakkor Mold-

¹⁴ Vö. Kotics 2001. 19.

¹⁵ Pozsony 2003. 147.

¹⁶ Kinda 2003. 40.

¹⁷ Pozsony 2003. 147.

¹⁸ Benda 1993. 42.

¹⁹ Pozsony 2002a.

²⁰ Mikecs 1941. 235.

²¹ Pozsony 2002a.

²² Mikecs 1941. 235.

vában a konzervatívabb falusi magyarság jóval erősebben ragaszkodott korábbi szakrális hagyományaihoz, s napjainkig megőrizte római katolikus vallását.²³

A katolikus egyház a protestantizmus elterjedése után hozzáfogott Moldvában is hívei visszatérítéséhez. A nős papokat a vajda engedelmével kiűzték s a Jézus Társaság hívei átvállalták a falusi papok kötelességeinek elvégzését, a szentségek kiszolgáltatását.²⁴ A reformáció terjedésének megakadályozására a katolikus egyház további lépéseket tett. Ebben a vonatkozásban az 1622-es év nevezetes a moldvai csángó-magyar katolikusok életében, ugyanis Róma ekkor hozta létre – a protestantizmus terjedésének ellensúlyozására – a Hitterjesztés Szent Kongregációját, mely misszionáriusokat nevelt. A misszionáriusok feladata az volt, hogy azokban az országokban, ahol a római egyház hívei kisebbségben voltak, kiharcolják, megvédjék a katolikus vallásgyakorlás szabadságát.²⁵ A probléma abból adódott, hogy Róma idegen nyelvű misszionáriusokat küldött,²⁶ akik nem ismerték a hívek anyanyelvét, nem is tanulták meg és ezért nem alakult ki bensőséges kapcsolat a helybeli hívőkkel. A nehéz körülmények ellenére (paphiány, a nép nyelvét nem ismerő misszionáriusok) sem valósult meg a katolikus vallástól való eltávolodás a moldvai magyarság körében, vallásosságukat továbbra is megőrizték annak ellenére, hogy a helybeli egyház feje sokszor földesúri hatalommal irányította a közösségek életét.

A 19. század végén a római egyház intézményesülésének²⁷ következtében – úgy vélem – az egyháztól való eltávolodás folyamata elkezdődött. A 20. század közepétől kezdve a katolikus egyház tudatosan kiszolgáltatta a hatalmi politikát, felvállalta az asszimilációs törekvéseket működésének engedélyezésért cserébe.²⁸ A hatalom kiszolgáltatása miatt az egyház nem fordított kellő gondot a híveinek lelki életére.

A vallásgyakorlás alkalmi egy közösségen belül a különböző társadalmi rétegeket, az eltérő életkorú és státusú egyéneket az összetartozás tudatával fogta egybe. Mindemmel a társadalmi rétegződés szimbolikusan is megfogalmazódott a vallásgyakorlásban (pl. templomi ülésrend). Ez is bizonyítja a vallási hovatartozás ambivalens voltát, amely nem pusztán integrál, hanem izolál is az adott közösségen belül.²⁹ A vallásgyakorlás alkalmain megmutatkozó differenciáló erők hatására a közösség egyes rétegeiben folyamatosan feszültségek gyűltek fel, melyet a katolikus egyház nem tudott orvosolni, s ezek a rendszerváltást követően jelentkező szociális, gazdasági és társadalmi változások hatására a felszínre törtek.

Az 1989-es rendszerváltást követő időszak

A rendszerváltás strukturális változást eredményezett makrotársadalmi szinten. A lokális közösségekben is különböző formában csapódtak le a makrotársadalomban végbemenő folyamatok. A társadalmi változások felgyorsult üteme identitásproblémák megjelenéséhez vezetett.³⁰ Mivel megnőtt a döntések lehetősége, megnőtt az identitáskategóriák száma is, ugyanakkor eddig még nem létező, új identitáskategóriák jelentek

²³ Pozsony 2002a.

²⁴ Domokos 2001. 56.

²⁵ Uo. 62.

²⁶ Benda 1993. 42.

²⁷ Pozsony 2002b.

²⁸ Uo.

²⁹ Magyar 1994. 75.

³⁰ Bodó 1991. 167.

meg.³¹ Az alternatívák sokasága azonban nem vezetett a kívánt modernizáció irányába. Ellenben a megsokasodott döntési helyzetek, az életmód és a kultúraváltás miatt tovább fokozódott az egyén és a tömegek bizonytalanságérzete, elidegenedése.³²

A rendszerváltást követően egyes falvak magatartása is megváltozott. Nyitottabbaká váltak, megnövekedett a városi kapcsolatok fontossága.³³ A közösségből kifele szövődő társadalmi kapcsolatok azonban meggyengítették a faluközösségek belső kapcsolatrendszerét. A gazdasági szinten bekövetkező változások sem kecsegtették az embereket fényes jövővel. A városi ipari munkahelyek megszűnésével sokan szegényedtek el. A tehetősebb réteg magánvállalkozásba kezdett. A fennálló gazdasági helyzetben tehát kétféle társadalmi réteg kezdett kialakulni, a szegények és a gazdagok, a kettő közötti átmeneti kategóriák pedig fokozatosan megszűntek.

A moldvai falvakban is az addigi társadalmi, gazdasági rendszer hirtelen felbomlása krízishelyzetet eredményezett azok számára, akik nem tudtak az új rendszerhez gyorsan alkalmazkodni. A helyzetet súlyosbította az a tény is, hogy a rendszerváltást követő évtizedben a faluról városra ingázó munkásokat elbocsátották ipari munkahelyeikről.³⁴ Sokan újra önellátó gazdálkodásra rendezkedtek be, azonban ez az életforma ebben a rendszerben már nem volt működőképes. A problematikus helyzet megoldására alternatívaként szolgált a külföldre történő munkamigráció, a hazai lehetőségekkel szemben gazdasági fejlődést is eredményezett a legtöbb esetben. Az időszakos migráció nem új jelenség a moldvai csángók körében, mivel a városra történő erőteljes munkamigráció mellett létezett egy, a Székelyföld felé irányuló, mezőgazdasági munkát végző, jellegzetesen vendégmunkás migráció is.³⁵

A rendszerváltást követően a nagyobb nyereség reményében Magyarországra, Olaszországba mentek Moldvából az időszakos munkát vállalók. Arra vonatkozóan is vannak adataink, hogy pl. Klézse lakosságának közel egynegyede, kb. 1000 személy az utóbbi években folyamatosan csak külföldön vállalt munkát.³⁶

A modernizáció következtében az itt élő emberek életébe váratlanul beszívárgott egy addig jóformán mellékes tényező, a pénz, és sok mindent átminősített.³⁷ Megváltoztatta az egyének mentalitását, horizonttáguláshoz vezetett, abban az értelemben, hogy tudatosult bennük az a tény, hogy pénz birtokában kimozdulhatnak társadalmi helyzetükből.

Mint már említettem, hosszú ideig a moldvai falvakban az egyes háztartások önellátásra voltak berendezkedve. A 89-es változások után fokozatosan kialakult az életmód és lakókörnyezet változtatásának igénye. A csángók lakáskultúrájában is észrevehető némi változás, kezdenek kialakulni a különböző életfunkcióknak helyet adó helyiségek. (Az alvásra szolgáló helyiség elkülönül attól a helyiségtől, ahol étkeznek. Ugyanakkor a tehetősebb családoknál megjelennek a fürdőszobák.)

A lokális közösségből való időszakos kilépések estén azonban nem pusztán tőkefelhalmozás valósul meg. Az egyének számukra idegen kultúrával találkoznak, bizonyos kulturális jegyeket átvesznek és beépítik saját kultúrájukba, megváltoztatva ezáltal a saját és ezen keresztül a közvetlen környezetük értékrendszerét.

³¹ Bodó 1991. 68.

³² Fejős, idézi Pozsony 2003. 144.

³³ Pusztai 2001. 155.

³⁴ Pozsony 2003. 150.

³⁵ Hegyeli 1999. 163.

³⁶ Pozsony 2003. 150.

³⁷ Magyar 1994. 87.

Mindemellett a társadalmi kereszténység³⁸ jelensége is megfigyelhető bizonyos esetekben. Az értékrendszer fellazulásával a vallási előírások illemszabállyá, a vallási gyakorlatok fokozatosan külsőséggé üresedtek. A külföldről hazatérő személy, aki hosszú ideig nem volt a közösségi kontroll alatt, pusztán a közvélemény miatt vesz részt pl. az ünnepi misén, belső késztetést már nem érez.

Minden kilépési jelenségben közös elem az, hogy életre hív, kitermel egy erőteljes interpretációs kényszert a kilépésre vállalkozó vagy kényszerülő személy oldalán. Az interpretáció ezekben az esetekben a saját világhoz való tartozás újradefiniálására irányul.³⁹ Az egyénnek a folyamatos kilépések következtében, illetve a saját kultúrájától idegen értékrendszer függvényében tudattalanul is módosul a saját világához való hozzáállása. Azáltal, hogy egyszerre több csoport tagjai (a faluközösségbe is beletartoznak, ugyanakkor külföldön is a vendégmunkások csoportjának tagjai), bizonyos értelemben átmeneti helyzetbe kerülnek, a kívülállóság állapotával⁴⁰ lehet őket jellemezni.

Minden kilépési gyakorlatot, mely az idegen világ irányába történik, egyben közösségi jellegű interpretációk is kísérnek, amelyek a maguk során szintén az egyén és a saját világ viszonyának az újraértelmezésére irányulnak.⁴¹ Ebben az értelemben tehát nem pusztán a kilépő személy fogalmazza át kapcsolatát a közösséggel szemben, hanem a közösség is újra meghatározza viszonyát a kilépő személyhez. A közösségben termelődő interpretációk pedig elvezethetnek az értékrend módosulásához is.

A vendégmunka következtében időszakonként módosult a falvakban a templomba járók száma. A liturgikus közösség,⁴² azaz a rendszeresen templomba járók száma csökkent és egyre inkább megnőtt a templomba ünnepnapokon járók száma, hiszen a külföldön munkát vállalók a távolság miatt csak ünnepekkor tudtak hazajönni. Ennek következtében az egyén fokozatosan kikerült közvetlen környezetének ellenőrzése alól, hiszen a fizikai távolság kizárja annak lehetőségét, hogy az egyén életvitelének apró mozzanatait követni, ellenőrizhetni lehessen.⁴³ Ebből kifolyólag, az erőteljes társadalmi ellenőrzés ellenére az egyénnek átértékelődik a kapcsolata nemcsak a környezetével, hanem annak meghatározó intézményével, a katolikus egyházzal is.

Kisegyházak megjelenése

A külföldre irányuló munkamigráció és a társadalmi változások következtében a rendszerváltás utáni időszakban Moldvában az egyház fokozatosan elvesztette kontrollszerepét a közösség fölött, az általa forgalmazott értékek az újonnan megismert világ tükrében devalválódtak. Akik nem tudták feldolgozni a társadalmi változás következtében a problémáikat és a katolikus egyház sem tudott segíteni lelki szinten ebben, új alternatívát kerestek a problémamegoldásra: az akkoriban megjelenő kisegyházak felé fordultak, szakítva az eddigi hagyománnyal. A vallásszociológiai szakirodalom a hagyományos és társadalmilag domináns vallási doktrínáktól és szerveződési formáktól történő elfordulást a változó társadalmi és gazdasági körülményeknek, a társadalom fokozódó megosztottságának és differenciálódásának tulajdonítja.⁴⁴

³⁸ Tomka, *idézi* Pusztai 2001. 158.

³⁹ Biró 1996. 241.

⁴⁰ Turner 1997. 675.

⁴¹ Biró 1996. 241.

⁴² Pusztai 2001. 158.

⁴³ Bodó 1996. 86.

⁴⁴ Hamilton 1998. 239.

Magyarországon a kisegyházak közül a legrégebbek a baptisták, az adventisták és a nazarénusok. Mindegyik puritán elveket gyakorol, elveti a szórakozást, az alkoholfogyasztást, tagjaitól mértékletes életmódot követel, és az egyetemes papság elvét vallja, azaz nem tesz különbséget laikusok és klerusok között.⁴⁵ Az új vallási közösségek, szekták megjelenését a társadalomnéprajz a szegényebb rétegeknek a történelmi egyházak életében való hátrányba kerülésével, illetve a vallásgyakorlásban is megmutatkozó társadalmi rétegződéssel magyarázza. A szegényebb lakosság számára vonzó volt a családi érintkezési forma, az, hogy nem felülről szervezettek, és hogy önkéntes adakozásból tartják fenn magukat.⁴⁶ Moldvai viszonylatban azonban közrejátszott az a tény is, hogy a katolikus egyház szerepe az 1989-es romániai rendszerváltást követő évek hatalmi, ideológiai és erkölcsi vákuumában megerősödött,⁴⁷ észrevehető volt egyfajta restaurációs gyakorlat, mely arra irányult, hogy az egyháznak a történelem során betöltött hatalmi helyzetét visszaállítsa. Werner Stark a szektásodás kialakulásának jelenségét kapcsolatba hozza az állammal. A szektásodás ott volt erőteljes, ahol az egyház fokozott mértékben kompromisszumokat kötött az állam világi értékeivel, azonban Hamilton szerint nem célszerű a szektásodás jelenségét pusztán az egyház és az állam viszonyára redukálni. Elterjedésének sokkal több köze van a társadalmi változásokhoz, mint az egyház és az állam közti viszony jellegéhez.⁴⁸

Ezzel ellentétben a *monopólium* elmélet szerint, ahol egy vallás van, vagy ott, ahol a vallások lakóhelyi, nemzeti vagy egyéb alapokon monopolizálják a piacot, semmi sem kényszeríti őket arra, hogy tényleges igényekhez igazodjanak.⁴⁹ A moldvai falvak esetében ez sajátosan érvényesült. A történelem folyamán – mivel a katolikus vallásuk tartotta össze őket – az egyház nagy hangsúly fektetett a vallásgyakorlás alkalmain a hívők lelki igényeinek kielégítésére. A rendszerváltást követően az erőteljes restaurációs törekvés pusztán a vallásgyakorlás külsőségeiben nyilvánult meg, nem figyeltek oda kellőképpen a hívek vallásos igényeire. Tomka Miklós a '89 utáni válságos időszakot a következőképpen értelmezi: „Nem csökken az istenhít, nem tűnnek el az egyéb hitek, mint ahogyan a vallásgyakorlás magánformái sem. A vallás iránti érdeklődés változatlan, csak egyre többen nem a nagy egyházaktól várják a választ... túlbürokratizált világunkban általános jelenség az intézményekkel szembeni gyanakvás és ellenkezés. Ezt a hagyományos nagy egyházak is megszenvedik. Sokkal vonzóbbnak tartják a közvetlen közösségeket. Szaporodnak az új vallási mozgalmak és a szekták.”⁵⁰

Moldvában a rendszerváltást követő időszakban az ortodox és a katolikus vallás gyorsan restaurálta korábban megingott presztízsét.⁵¹ A vallási funkciók mellett számos világi, politikai, kulturális eszme terjesztését is felvállalta. Ennek következtében a kulturális életben és a médiában túlreprezentálta magát. A politikai, adminisztrációs, iskolai életbe való beleavatkozásával a fiatalabb nemzedékben taszítást váltott ki. Közben a reprezentációs tevékenységekre nagy gondot fordítottak, kevesebb figyelmet szenteltek a hívek lelki gondjainak orvosolására, kérdéseinek megválaszolására. Ennek következtében a felmerülő problémák megoldására már a fiatalabb generáció más al-

⁴⁵ Szigeti 1990. 491.

⁴⁶ Jávor 2000. 817.

⁴⁷ Pozsony 2003. 161.

⁴⁸ Hamilton 1998. 243–244.

⁴⁹ Tomka 1997. 28.

⁵⁰ Uo. 27.

⁵¹ Pozsony 2002b.

ternatívát keresett, az ebben az időszakban megjelenő karizmatikus egyházi közösségek, illetve új vallási közösségek felé fordult.

Az új vallási közösségek először a városokban ütötték fel a fejüket, azonban a későbbiekben kezdtek elterjedni moldvai csángó falvakban is. Forrófalván egy pár éve egy neoprotestáns csoport tart összejöveteleket hetente, akik adminisztratív szempontból egy nagyobb, bákói székhelyű gyülekezethez tartoznak. Adatközlőm és családja is ehhez a gyülekezethez tartozott. Klézsén szintén egy 10–15 főből álló pünkösdisták közösség működik. Gyülekezeti termük még nincs használható állapotban, az összejöveteleket mindig más-más családnál tartják. A közösség tagjait nagyrészt középkorúak alkotják, illetve egy idősebb férfi is jár hozzájuk, aki a fia révén kapcsolódott be a gyülekezetbe. A gyülekezeti alkalmakon minden esetben román nyelven folyik az istentisztelet, a pásztorok, a gyülekezet vezetői románok. Ők is a bákói gyülekezethez tartoznak, néha azonban meglátogatják a városi gyülekezetet, vagy azok közül jön valaki hozzájuk.

A kis vallási közösségek térhódítását azzal magyarázza a szociológiai szakirodalom, hogy ezekben a közösségekben, szemben a történelmi egyházakkal, nem érvényesül az egyházi vezetők hierarchiája, tagjaikat egyenrangúaknak tekintik.⁵² Egyébként a prédikációt a falvakban a legtöbb esetben nem lelkipásztorok végzik, hanem e kis csoport által kijelölt hozzájuk tartozó személy. Az egyén ezekben a közösségekben tehát nem pusztán passzív tagja a vallási élet megszervezésének, hanem ő is vallási megnyilvánulásaival formálhatja a közösséget.

A történelmi egyházak keretein belül – Moldvában kifejezetten – jól meghatározott szereppel rendelkezett mindenki a közösségi vallásgyakorlásban, melyből kilépés, eltávolodás nagyon ritka esetekben történt. A vallásos élmény kinyilvánítására a formai keret meghatározott volt (pl. énekek, imádságok, kötött szövegek). Ezzel szemben a kisebb vallási közösségekben a vallási hierarchia gyengülésével felerősödött a „laikusok” szerepe a vallási tevékenységekben.⁵³ Mindennek tekintetében úgy vélem, hogy az új vallási mozgalmak megjelenésének és megmaradásának ez az egyik fontos tényezője.

A történelmi egyházzal való leválás azonban nemcsak a kilépő egyénre, hanem a kibocsátó közösségre is hatással van. Az itt élő emberek a rendszerváltást követő időszakban az újjátás irányába nyitottabbakká váltak. A hagyományos értékrend keveredett a modernizáció nyomán jelentkező új világképpel, ennek következtében sokan elbizonytalanodtak, nem tudtak már egy egysíkú közösségi értékrendszer normái között eligazodni.

Egy somoskai idős nő szerint: ... lehet, hát miért ne lehessen [neoprotestáns vallási közösségbe járni], ez most tudod, hogy minden lehet... de itt a templomból nem lehet, itt nálunk nem lehet, ezt nem engedik, hogy elmenjen a hitedről, ha elmentél, akkor a templomba itt nem mész többet. Ebből a szövegből is látszik, hogy a katolikus hit együtt jár a társadalomból való kirekesztéssel. Ugyanakkor nem pusztán a közösségből szakadnak ki a kilépők, a katolikus vallás elhagyásának következménye a kárhozatra jutás: *Én úgy mondom, hogy ha ebbe a hitbe lettünk, ebbe teljünk el. Nem ugye! Mindenki kell maradjon a hitjébe. Ki abba született, e hitbe, nem vétek, de én ha elmenek ebből a hitből, én pokol fenekébe teszem bé az atyaingem. Kell ülj hitedbe, meliket megismertél.*

Az áttért személyekkel szemben a fiatalabb generáció toleránsabb, azonban az idősebbek határozottan deviáns személyeknek minősítik. Mivel nem tartanak fenn a

⁵² Giddens 2000. 447.

⁵³ Andorka 2001. 553.

pocăitokkal (hívőkkel) személyes kapcsolatot, nem ismerik szokásaikat, életmódjukat, egy torzult, a közösségi normáknak nem megfelelő kép forgalmazódik róluk. Egy somoskai idős férfinak a következő elképzelés él ezekről a közösségekről: szóval az asszonyok, az egész asszonyok, több férjnek az asszonyik esszegyűlnek egy szobába. Elojtsák a világot, férfiak bėjönnek sötétbe... egy nőt, kire kezét teszen, azt viszi vele, vétkezik vele. Igen. Ha az övé, ha másé, azért nincsen pretenta, adica, mert ez szokás az övék. Ezt halltam én, nem tudom való-e...

A katolikus vallásból való kilépést negatív morális cselekedetként is értelmezik. Az *elhagyta a hitét* kifejezésben benne rejlik az is, hogy az erkölcs ellen vétett, megszegte a közösségi normarendszer alapszabályát.

Az idősebb generáció számára a még mindig a katolikus egyház által forgalmazott világkép az egyedül érvényes. A normák pluralitása inkább a középkorúaknál jelentkezik, és a legtöbb személy, aki a katolikus egyházból kiválik, a fiatalabb generáció tagja.

Korunkban kétségkívül vannak jelei annak, hogy az emberekben él a vágy az elvesztett „metafizikai határozományok”, a vallásos hit iránt.⁵⁴ Mivel a moldvai faluközösségekben a katolikus egyház a társadalmi folyamatok következtében fokozatosan elveszíti az egyéni vallásgyakorlás irányítását, a vallásos élmény kielégítése a kisebb vallási közösségek köreiből történik meg.

Természetesen a kisegyházakhoz való fordulás ebben a régióban nem általánosan elterjedt jelenség, azonban tendenciák már észrevehetőek a kis vallási közösségekhez való fordulásra.

A vallásos hit az itt élő emberek számára nélkülözhetetlen, s ennél fogva az iránta való igény sok esetben fokozottan jelentkezik. V. E. esetében is a sajátos társadalmi, gazdasági, szociális és lelki tényezők és a makrotársadalmi folyamatok mind fokozták a vallásos élmény intenzívebb megtapasztalása iránti igényét.

Egy klézsei családapa vallási gyakorlata

V. E. édesapjának második házasságából született. Apja, miután megözvegyült, feleségül vette V. E. édesanyját, aki a szomszéd településről, Forrófalváról származott. A család Klézseben telepedett le. Értesülésem szerint a falu központi részén laktak, lokális viszonylatban elit helyen, egészen addig, míg egy tűzeset miatt a házuk a gazdasági épületekkel együtt leégett. A leégett portáért kárpótlásul a helyi hatóságok a klézsei patak völgyében fekvő Alexandrinában⁵⁵ jelöltek ki számukra földterületet.

Ezen a területen a család egy kicsi, kétosztatú házat épített, mely ma gazdasági melléképületként szolgál. A tűzvészt követő időszakban a família nehéz anyagi körülményekkel küszködött. A család a földeket be kellett szolgáltatassa a kollektívbe és a hagyományos gazdálkodási életforma a továbbiakban nem működhetett tovább. Az önállásra berendezkedett háztartásban a földek elvesztése után nem pusztán a család társadalmi státusának a fenntartására nem volt tőke, hanem a betevő falat megszerzése is komoly gondot okozott.

Édesapja a földek elvesztése után a kollektívben dolgozott. Az apa meghatározó alakja volt V. E. gyermekkorának. Családjával sokszor rosszul bánt, gyerekeit és feleségét is bántalmazta. *Igazság az, hogy édesapám olyan ember volt, aki jó írástudó volt,*

⁵⁴ Táncczos 2000. 231.

⁵⁵ A falunak ezt a részét Tyúkszerként is emlegetik, lokális viszonylatban periferikus helynek számít. Alexandrina nevét egykori földbirtokosáról kapta. A madéfalvi veszedelem utáni években a székelyek ebben a korábban Tyúkszernek csúfolt falurészben telepedtek le nagyobb számmal. Vö. Pozsony 2003. 156.

de nem volt, az igazság szellemét nem találta meg. Ő úgy valakinek hitte magát, de érezte magát, de nagyon elmaradott volt szellemi szinten. És akkor kegyetlenül durva volt, durva volt édesanyámmal is, és verte őt, édesanyámat. Ő még járkált, voltak ezek a, úgy hívják, hogy IAS-euri, románul. Szóval ez mezőgazdaság, szőlővel foglalkoztak ők. Aztán belémerült. Nem volt alkoholista, de keményen parázna volt. Volt egy olyan, durva volt a gyerekekkel és nem törődött és édesanyámat verte... Aztán édesapám egyszer... tényleg ullyan, az a sok durvaság, kegyetlenség és nemtörődömség a gyerekekkel, olyan szellemi állapotba keríttek, hogy kívántam, hogy halljon meg. Hát ez kemény nagy dolog, egy gyerek kívánja az édesapjának halálát. Mindig üldözött, kegyetlen volt, nem...

Az apa részegeskedése és nemtörődömsége miatt sokszor elmulasztotta családfői kötelezettségeit. V. E. vezette a gazdaságot, nyulakat, disznót és kecskét tartott. Fialat korában sokat dolgozott, fizikailag kimerült, és szellemileg is megviselték a családban örökösen felmerülő anyagi gondok. Édesapja sokszor nem volt tekintettel gyermekére, nem hagyta pihenni.

A szülőnek a gyermekehez való érzelmi viszonyulását fontosnak tartja, hiszen azon a véleményen van, hogy betegségének kialakulásban nagy szerepet játszott az apjának a családhoz való viszonyulása: *és én akkor is azt mondtam, hogy a legnagyobb ellenség a gyermeknek a szülője lehet, mert szoros kapcsolatban van. És egy szülő, egy férfi vagy egy nő, aki nincs körülbelül normális a szellemi állapotban a legnagyobb veszély lesz a gyermek számára. Hát az nem érzékeny, az nem, nincs szeretet benne, nincs semmi olyan indulat, hogy egy gyereket ápolja, ellássa, egyáltalán nem érdekeli semmi.*

Az édesanyjával való kapcsolata szemben az apáéval érzelmekkel telített volt. A szülő–gyermek kapcsolat az anya–gyermek viszonyra redukálódott: *Különösen édesanyámnak tetszött, ahogyan viselkedem én. Azt mondta, hogy nagyon érzékeny vagyok és tetszött a dolog. A bátyám, az nem volt érzékeny, az részeges volt, és éjszaka szokott hazajönni részegen, aztán csúful viselkedett, hogy leszúr a késsel, megilyenszik. Valahogy gyűlöltem, úgy voltam vele, hogy gyűlölöm.*

Idősebb fiútestvérével való kapcsolata az apához való viszonyához hasonlóan aszimmetrikus. Az idősebb gyermek fölényével sokszor zsarnokoskodott felette. Jelenleg testvére a szomszédja, ugyanis miután az édesanyjuk meghalt, a családi telket két részre osztották. Nem tartanak fenn semmilyen rokoni kapcsolatot, pusztán a szomszédokra jellemző kölcsönözést (tárgyak kölcsönadása) gyakorolják.

A család mint az elsődleges szocializáció közege nem biztosított számára megfelelő körülményeket a társadalomba való beilleszkedésre. A rendezetlen anyagi és családi körülmények fizikailag és lelkileg is megviselték. A gyermekkori igaz barátok hiányoztak az életéből. Gyenge szervezete miatt sokszor nem vett részt a közös játékokban, szívesebben volt egyedül: *Mikor tavasz lett, szoktam kimenni a hegyre, ahol tetszik látni, ott fenn van az a három kereszt, ott aludtam ilyenkor tavasszal, meleg volt, tüzet gyújtottam és ott. Szóval egy kicsit ell voltam úgy, nem voltam, normális voltam én most is azt hiszem, de sokat sírtam és így magános voltam mindig.*

V. E. esete moldvai viszonylatban tipikus és atipikus is egyben. Ezekben a falvakban sajnos nem ritka a családon belüli erőszak. A nehéz anyagi körülmények miatt sokan az alkoholfogyasztásba menekülnek. Gyenge szervezete miatt azonban nem tudta elviselni a családban megtapasztalt negatív szociális hatásokat, hiszen a társadalmi hatá-

sok egyénileg árnyalódnak, az egyéni adottságok pedig környezeti hatások szerint bontakoznak ki.⁵⁶

V. E. mikromiliójában⁵⁷ jelentkező társadalmi hatások hozzájárultak ahhoz, hogy a hagyományostól eltérő, moldvai viszonylatban nonkonformista személyé váljon. Ifjú korában barátságot kötött egy falubeli fiúval. Az illető a későbbiekben teológiára ment. Életében, úgy tűnik, meghatározó volt ennek a személynek az alakja. Problémáiról az édesanyján kívül vele beszélt. Egy fiatalkori egyezés miatt barátja adta össze a feleségével. A teológia elvégzése után barátja, B. A. Pankotára került. A távolság miatt a kapcsolatot levélben tartották fenn, azonban egy idő elteltével ez is megszűnt.

Életében fordulópontot jelentett a szakiskolába való beiratkozása. Fakitermelő gépek vezetéséről szerzett volna bizonyítványt, ha elvégzi az iskolát, azonban a megsokkolt környezettől való elszakadás, a bentlakásban levő rossz körülmények (higiéncia és étel hiánya), gyenge fizikai állapota megviselték a szervezetét és hozzájárultak pszichés betegségének, a szkizofréniának⁵⁸ a kialakulásához, s emiatt nem tudta befejezni a szakiskolát.

A szkizofréniás betegek tüneteiként említi a pszichológiai szakirodalom a gondolkodás- és figyelemzavart, észlelési és érzelmi zavarokat, csökkent működésképeséget, mozgásos tüneteket és visszahúzódást a valóságtól.⁵⁹ Arra vonatkozóan, hogy mi lehet az oka a szkizofréniás betegségnek, még nem született meggyőző válasz. Felmérések bizonyítják, hogy a szkizofrén megbetegedések jóval gyakrabban fordulnak elő az alacsonyabb társadalmi osztályokban, mint a középosztálybeliek, vagy a felsőbb tízezer rétegeiben. Erre egyik magyarázatként szolgál a társadalmi okozás elmélete, mely kimondja, hogy a szegénység, a lerobbant állapotú lakónegyedek életkörülményei hozzájárulhatnak a szkizofrénia kialakulásához. Természetesen ez az elmélet kimondja, hogy mindehhez hozzájárul az örökletes tényező is.⁶⁰ (Arról nincs tudomásom, hogy a V. E. családjában valaki szkizofréniás lett volna.)

A társadalmi kiválasztódás – lefelé mobilitás elmélete a társadalmi helyzet és a szkizofrénia közötti kapcsolatot azzal magyarázza, hogy ezek a betegek gyenge küzdőképességgel rendelkeznek, nehezebben teljesítenek az iskolában és a munkahelyükön. Ennek következtében pedig egyre lejjebb csúsznak, és a társadalmi ranglétra alján találják magukat.⁶¹

Beszélgetőpartnerem gyermekkorában gyenge fizikumú és – a szakirodalom szavaiival élve – gyenge küzdőképességű volt. A vele egykorú gyermekek játékaiban nem vett részt, szívesebben volt egyedül.

Az iskolában nem volt különösen gondja a tanulással. Ezt igazolja az a tény is, hogy szakiskolába került, melyet aztán betegsége megjelenése miatt nem tudott befejezni. Esetére a társadalmi okozás elmélete vonatkoztatható, hiszen a szociális környezete nagymértékben hozzájárult a betegség kialakulásához.

⁵⁶ Mérei 1998. 11.

⁵⁷ Mérei a mikromilió fogalmát a társadalmivá válás folyamatában olyan tartományként értelmezi, melyben a személy mint a társadalmi értékek hordozója és alakítója a társadalmi indítékok alapján önszabályozó, autonóm lényé alakul. Mérei 1998. 12.

⁵⁸ A szkizofrénia a személyiség súlyos dezorganizációjával, torz valóság szemlélettel és életvezetési képtelenséggel jellemezhető betegség. Atkinson et al. 1993. 471.

⁵⁹ Uo. 474.

⁶⁰ Uo. 477.

⁶¹ Uo. 477.

A szkizofrénia mellett a klausztofóbia jeleit is tapasztalták nála. *És azon az éjszákán rám jött olyan kemény félelem, egy olyan feszültség valahogy és akkor úgy szerettem meg kimenekülni, kiszabadulni az udvarba. Amikor lementem az internátba, látom nagy lakatot, nagy lakat, zárat az ajtón, olyan rettenetes félelem vett körül, hogy... szóval olyan feszültség, hogy nem tudtam, hogy azt mondtam leugrok, vagy mi lesz. Valahogy kibírtam, de nagyon kemény volt ez az egész.* A legelviselhetetlenebb dolog az volt adatközlőm bevallása szerint, hogy nem tudta interpretálni az eseményeket, és a tudomány képviselői, az orvosok sem tudták betegségének az okát megmagyarázni. A jelen perspektívájából azonban minden apró esemény, mozzanat értelmezhető a számára. *És azután ott az iskolába, ott történt az, hogy... keményen össze voltam törve ott is. Ennivaló nem nagyon volt, keveset adtak és rám jött, hogy éjszaka... nem tudtam pihenni. Csak úgy a félelem, de kemény félelem rám jött és úgy hívják a pszichológusok, pszichiáterek, hogy klausztofóbia. Ez olyan, hogy, ha kis szobába zár valaki, ott nem bírom ki. Vaj elájulok, vaj addig ordítok, amíg... szóval nem bírom ki. De most kibírom. De most kibírom, most hívom az Urat hívom segítségül. S minden értetelenségből megszabadít, szóval így vagyok. Nincs olyan baj, ami engem tönkretegy. Szóval nem úgy mondom, na most ki vagyok én, én semmi vagyok, de a kapcsolatot táplálom az Úrral és meggyógyít, bármilyen körülmények között. Most megúsznám nagyon jobban, sokkal könnyebben ezen át kellene menjek. Meg tom magyarázni mindent, pontosan mindent. S akkor az orvos is könnyen megérti, de akkor nem tudtam megmagyarázni.*

A kórházi kezelés után hazakerült, de az otthoni körülmények sem biztosították a felépüléshez szükséges feltételeket: *... de nem volt akkor is anyagi, szóval ellátás, vigasztalás, egy alma nem volt, egy keksz, egy citrom, egy narancs, szóval semmi, semmi, csak füst volt bent. Hát persze erre, ez az oka volt a rendszer is, ami nagyon szűkön megúszták itt az emberek általába, de aki tényleg komolytalan volt a házfő, az apa, az kiborult, minden baja volt, szétment minden, egészsége, minden, nem volt miből megélnem.*

A gyermekkori szenvedések elől a vallásban próbált menedéket és magyarázatot keresni. Fokozatosan egyre fontosabb szerepet töltött be az életében, hiszen ez volt az a terület, mely értelmezési lehetőséget biztosított a vele történetekre, ahol önmagát valamilyen formában kifejezhette, ugyanis édesanyjának a román nyelvű prédikációkat ő fordította le. Vallásgyakorlásában is eltért a hagyományos gyakorlattól, ugyanis a transzcendenciára való igény nála sokkal fokozottabban jelentkezett, mint a többi hívnél. A prédikáció lefordításakor saját vallásos élményeiről és elképzeléséről is beszámolt az édesanyjának. A vallásos élménybeszámolók hatására kezdett el intenzívebben foglalkozni a vallásgyakorlásban megtapasztalható természetfölöttivel. A transzcendens vallásos élmény megtapasztalását a későbbiekben megpróbálta más módon is elérni. Az újságban olvasott hirdetés láttán beiratkozott Bákóban egy jóga tanfolyamra: *Azt mondtam, hogy igen, Jézus jógázó volt, azért sikerültek neki csodák. Mert a vallásba ott voltam, azt hiszem leghűségesebb katolikus voltam, de nem ment, nem jöttek össze a dolgok, elnyomott voltam azután is. Gyóntam, áldoztam, osztogattam egy kis kenyeret, volt egy özevgyasszony, vagy másnak, vagy... Nem úgy mondom, hogy dicsekedjem, de őszinte voltam ebbe az egészbe és nem találtam se vigasztalást, se felépülést, se protekciót.*

A hagyományos vallásgyakorlás bizonyos fokig ellensúlyozta a családban megélt negatív élményeket, mindenképpen egyfajta orvoslást nyújtott a felmerülő problémákra.

A tradicionális vallásgyakorlásban azonban nem tapasztalta meg a közösséghez való tartozás élményét. Feleségével, aki Külsőrekecsinből származik, búcsúban találkoztak, rövid udvarlás után össze is házasodtak. Anyósa és közte állandó konfliktusok voltak: *az csak egy formális, amit ő csinál, az anyósom és nem tud behatolni a dolgoknak gyökeréhez, és nem veszi hasznát sem. Nincsen neki békéje, nem gyógyul ki... anyóssal nem voltam jó viszonyba, de másokkal sincs ő jó viszonyba.* Ez a helyzet jelenleg is változatlan, nem tartják vele a kapcsolatot. A nyolcvanas évek végén cipészként dolgozott a faluban. A munkahelyéről szívesen beszél, munkáját megbecsülték az emberek. A rendszerváltás után azonban munkahelyét megszüntették: *... s azután megszűnt az, mert jött a forradalom, s akkor kidobtak. Akik öregebbek voltak, régóta már ott dolgoztak, nekem csak egy jó pár évem, hat vagy hét évem.. maffia kapcsolatok ilyenek, kibocsátottak onnan. Muszáj volt elmennem. Hát persze, hogy lementem én Bukarestbe a televízióhoz meg a Románia Liberá újságához... de nem, nem csináltak semmit végre. Szóval megüszták ők, úgy valahogy... És én vártam, hogy jönnék ők és igazságot csinálnak, visszaadják a műhelyemet, hát nem törődtek azok. Persze forradalom után sűrű volt az egész Romániába, nem tudta ki-ki, hogy hol a feje meg a lába. S anyjiból kitelt. Egy kicsit megzaklatott a rendőr, jöttek éjszaka és kiabáltak itt az utcán.*

Bákóban egy rövid ideig dolgozott iskolai portásként. Az éjszakai munkaidő alatt sokszor hallotta a környéken a hangoskodásokat, s egyszer betörésnek is fültanúja volt. Attól az éjszakától kezdve állandó félelmek gyötörték, és hangokat hallott, hallási hallucinációi voltak: *... s ott és féltem, keményen féltem, mert halltam éjszakánként, hogy, halltam kiáltásokat, bétöréseket...*

A család állandó anyagi gondjai miatt tovább emésztette magát. A vallásos élmény iránti igénye a megpróbáltatásokkal teli időszakban csak fokozódott. Ez egybeesett azal az idősakkal, amikor jógával kezdett foglalkozni, azonban egy idő után felhagyott vele, nemcsak azért, mert hozzátartozói megszólták, hanem mert összeférhetetlennek érezte vallásfelfogásával: *... és én nem voltam kielégülve sohasem szellemi szinten. Voltam, nagyon buzgó katolikus voltam, azt mondtam, itt van valami, nem vagyok igazi katolikus, azért nem jönnek essze a dolgok. És akkor beléhúztam keményen gyönni, áldozni és misére járni és még keményebb és forrón... és nem jött össze, akkor se nem. Akkor próbáltam esszekeverni jógával, jógázni... próbáltam a, hogy hívják azt az imát, a Szűz Máriát, üdvözlégy Mária kegyelemmel teljes, és úgy próbáltam figyelni a vibrációra és örökös ördögi szellem alá, terhek alá kerültem nem szabadultam meg, szóval nem ment az egyszerű katolikus gyakorlat, jógával keverni nem ment...*

A munkahely megszűnése után újból egzisztenciális problémák emésztették, ráadásul házépítésbe is fogtak, megszületett az első gyermek és a lakás egészségtelennek bizonyult a gyermeknevelésre. A faluban működő életminta szerint ő is elment külföldre dolgozni. Az első magyarországi útjakor először vidéken dolgozott egy farmon, de mivel a munkáltató nem jól fizetett, úgy döntött, hogy elmegy Pestre. Itt azonban nehéz körülmények között kapott munkát. *Elmentem Budapestre. Ott... pár napig ott aludtam a bogácsok közt, ott a bécsi úton. Ez egy kicsit kemény volt, vad park, nem művelt park, bogácsok, mindenféle. És ott aludtam egy pár napig. Aztán találtam ott munkát.*

Budapesten a karizmatikus Hit Gyülekezete⁶² építőtelepére került. A munka közben sokszor próbált választ keresni az állandóan jelentkező egzisztenciális problémákra: ... én tényleg, én nagyon keményen törtem a fejem, hogy miért, miért, miért nincs az embernek normális élete, valahol el van, valami nem működik az egészből, társadalomba, vagy hol vagy miért. S lehet az ember bármennyire őszinte, nem alkoholista, jó dolgos ember, jó, szóval jó erkölcsű mindenbe, de akkor sem fog összejönni a dolgok. És... valami nem volt rendbe. Az építőtelepen találkozott azzal a férfival, aki elvitte őt a Hit Gyülekezetébe.

Mindenekelőtt meg kell említenem azt, hogy a Hit Gyülekezete a katolikus egyházzal szemben határozza meg magát, elítéli a történelmi egyházak tanításait, és az öku-menizmus elvét a külsőségek megnyilvánulásaként értelmezi. Szemléletmódjuk egyik irányelve: a hívő gazdasági-társadalmi előrehaladásán keresztül is mérhető, hogy milyen közel jutott Istenhez.⁶³ A Szent Szellem jelenlétét a vallásos életben a Hit Gyülekezetéhez tartozók elengedhetetlennek tartják. Ennek befogadása eredményezi a megtérést, és sajátos vallásgyakorlatra ösztönöz. A Szent Szellem a Hit Gyülekezetének tanai szerint nem azonos a Szentlélekkel, cselekvésre képes, megszorítható, van személyisége, de nincs anyagi megtestesülése. A Hit Gyülekezetének tanai hasonlítanak a pünkösdisták tanokhoz, de a pünkösdistákétól a „bővölködés teológiájában” térnek el, azt vallják, hogy Jézus nemcsak a bűnöktől, hanem a betegségektől és a szegénységtől is megváltja híveit.⁶⁴

Eleinte előítéletei voltak, hiszen a moldvai katolikus vallás megkérdőjelezi minden kis vallási közösség érvényességét, és eleve elveti tanaikat: *Egyszer csak úgy mondta Zsolti, azt mondta: Jenő, tudod, én találkoztam Jézussal. Hát ez nekem furcsán hangzott, kis szektás, jól van, mondom...* V. E. azonban a gyülekezetben döbbenettel tapasztalta meg a rég keresett vallásos élményt, ami már az első találkozáskor jelentkezett. *De tényleg, mikor, amikor elmentem oda a Hit Gyülekezetére, egy este elvitt Zsolti, tényleg megdöbbsentem, hogy mi történt ott, olyan erő, hogy mint elektromos, nagyon, nagyon nagy feszültségű elektromos áram, ilyesmi valami, úgy csípett, úgy... olyan tiszta volt a légkör, hogy egyszerűen, fáradság és egyszer csak összeomlott az ember, osztán mikor helyrejött, akkor meg volt tisztulva, helyreállott, mintha a... pár napja pihenne, úgy érezte magát. És helyrejöttem tényleg, rövid időn belül.*

Minden alkalommal, mikor újra kiment dolgozni a saját helyzetét újradefiniálta, mellyel együtt járt saját világának a részleges módosítása is.⁶⁵ Ettől kezdve élete megváltozott. Magyarországi tartózkodása alatt rendszeresen eljárt a gyülekezetbe, részt vett az istentiszteleti alkalmakon és rövid időn belül alámerítették, jelezve a közösséghez való tartozását.

Az otthoni környezetben hátrányos helyzetűnek érezte magát mind gazdasági, mind társadalmi és lelki szinten. A depriváció elmélete szerint valamilyen csoporttal szembeni szubjektíven átélt hátrányos helyzet hajlamosít a konverzióra.⁶⁶ V. E. életében tehát mindezek a tényezők hozzájárultak ahhoz, hogy szakítson a hagyományos vallás-

⁶² A Hit gyülekezete Magyarországon 1979 óta (ma már Erdélyben is) működő vallásos közösség, mely evangéliumi alapokon nyugszik, és a pünkösdi mozgalom harmadik hullámának mozgalma. A Hit Gyülekezetében jelentkező sajátos vallási, eksztatikus tapasztalatok az önkívületig fokozott vallásos transzállapotban nyilvánulnak meg (reszketés, földre zuhanás, hangos nevetés). Lásd Béltéki 2000. 4–5., Kamarás é. n.

⁶³ Kamarás é. n.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ Biró 1996. 246.

⁶⁶ Kiss é. n.

gyakorlással. V. E. élete kiegyensúlyozottá vált, anyagi problémái is megoldódni látszottak, a Budapesten szerzett pénzből folyamatosan tudtak haladni a házépítéssel.

A kilencvenes évek második felében nem folytatta tovább a vendégmunkási életformát, pedig volt olyan időszak is azelőtt, hogy az időnyomunka lejártával is elment pénzt keresni Budapestre. A nagy távolság miatt nem sikerült a budapesti közösséggel tovább fenntartani a kapcsolatot. Ekkor a marosvásárhelyi Hit Gyülekezetéhez kezdtek el járni feleségével együtt. Ebben a közösségben a feleségét is a neoprotestáns elveknek megfelelően integrálták a közösségbe, azaz alámerítették. Ezután időszakonként ebbe a gyülekezetbe jártak.

A vallásgyakorlásban a közösségformáló erő akkor lép érvénybe, ha a tagok részt vesznek a gyülekezeti alkalmakon, részt vállalnak a közösségi életben. Mivel V. E. és felesége nem tudott rendszeresen jelen lenni ezeken, a közösségen belül fokozatosan perifériára szorultak.

A gyülekezet is megpróbálta tartani a kapcsolatot a klézsei V. E. családjával, egy alkalommal ruha- és élelmiszersegéllyel látogatták meg őket. A távolság és az anyagiak miatt azonban megszűnt egy idő múlva a kapcsolatuk a marosvásárhelyi gyülekezettel. V. E. a következőképpen értelmezi a gyülekezettől való távolmaradást: *... van egy olyan összeírás, hogy azt mondják, hogy vegyetek ki minden akadályt az én népem elől, aki jő ki Egyiptomból Kánaán földjére, a bőség, a szabadulás, és vegyetek ki minden akadályt. De hát nekem itt van az akadály, nem kész a ház és még nem vették ki minden akadályt. Szóval én magam veszem ki azt az akadályt, mert a gyülekezet, a nép nagyon elfújta... atmoszférába és minden. És az, hogy alkoholistákkal dolgozom és elmaradtak szellemi szinten, hatással van az anyagi jólétemre is. Kevesebbet dolgozom, mikor sztrészált vagyok. Szóval nem vagyok annyira kedves a feleségemmel is, és ez nem jó. Azért nem haladunk olyan gyorsan anyagilag sem. De szerintem azért haladnak a testvérek olyan jól, annyira jól vannak, bőségesen. Ott nincs neurózis, ott nincs betegség, nincsenek görcsök.*

Az anyagi és a szellemi gyarapodás V. E. életében is egymás függvényévé vált. Anyagi gondjaival magyarázza sok esetben a vallásos élmény hiányát, s úgy érzi, hogy a pestiek anyagi helyzetüknél fogva vallási szempontból is előnyösebb helyzetben vannak. *... vannak sok barátaim, megtértek, de normális szintről kezdtek. Normális pályáról kezdtek. Azok most Pesten már démonokat üznek, gyógyítanak és nagyon nagy erővel munkálkodik az Úr óáltaluk. Én pedig itt egy kis vacak vagyok...*

Mivel V. E. életében továbbra is szükség volt a transzcendenciában megjelenő vallásos élményre, megpróbáltak egy közelebbi gyülekezet közösségi alkalmain részt venni. Bákóba kezdtek el járni egy fundamentalista elveket valló neoprotestáns gyülekezethez, majd pedig ennek a gyülekezetnek egy kisebb csoportjához Forrófalvára, mert ide gyakrabban el tudtak jutni. A szakirodalom szerint ezek a közösségek erősen ragaszkodnak néhány hittételhez, ezeket hajlamosak ráerőszakolni a tágabb környezetükre, a tételektől való eltérést pedig a hitetlenség megnyilvánulásának tekintik.⁶⁷

V. E. egy idő után eltávolodott ettől a közösségtől, mert bevallása szerint úgy érezte, hogy elveik merevek, nem figyelnek oda arra, hogy a tagok eltévéljednek, nem próbálják az Istenhez vezető utat irányítani. Ebben az időszakban V. E. a kemény fizikai munka miatt sérvet kapott, s a felépülés szakaszában is dolgoznia kellett. Szervezete annyira leépült, hogy egy idő után munkaképtelenné vált. Felesége ekkor segítségért

⁶⁷ Andorka 2001. 549.

folyamodott a marosvásárhelyi Hit Gyülekezete vezetőjéhez. Egy csirkekellető gépet szerettek volna vásárolni, és ehhez kérték a támogatást. Egy rövid időn belül a szomszédasszonyuk felajánlott nekik ingyen egy csirkekelletőt. V. E. szomszédjának önzetlen segítségét is a transzcendens jelenlétével magyarázza: *És akkor beálltak, böjtöltek, kiáltott az Úrhoz, ők az öregek, a vének Vásárhelyen, magyar testvérek. És a szomszédasszony, aki teljesen száz százalékosan katolikus, jött és felajánlt egy csirkekelletőt ingyen.* [És az az ő imádságuk miatt volt?] *Szerintem. Meg vagyok győződve teljesen.* [És nem a katolikus asszony szándéka miatt volt ez?] *Szerintem egy és ugyanaz. Az ők kiáltásukra jött a szándék. Ugyanaz, az Úr Szelleme kelt életre. Mert az Úr adja kívánságot, hogy dolgozzon az Úr Jézus, ő adja...*

A fundamentalista elveket valló gyülekezetből való kilépés után a klézsei pünkösdisták istentiszteleti alkalmait kezdték el látogatni, és fokozatosan integrálódtak ehhez a gyülekezethez, a tizedet is ezután ide fizették. Ehhez a gyülekezethez való tartozás kényelmes volt abból a szempontból, hogy nem kellett utazni ahhoz, hogy a közösségi alkalmakon részt vegyenek. Ebben a helyzetben tehát a vallásgyakorlás szempontjából szükséges fizikai feltételek eleve adottak voltak, a közösségi vallásos élmény feltételei szintén. Egy év után azonban összetűzésbe került az egyik gyülekezeti taggal, aki vezető szerepet szeretett volna szerezni magának a gyülekezetben. Ezt a jelenséget Max Weber szerint az egyházzá fejlődés jelenségeként lehetne értelmezni. Véleménye szerint a szekták általában egyházakká fejlődnek, ennek jelenségét a karizma rutinná válásával hozta összefüggésbe.⁶⁸ V. E. a közösségen belül feladatának érezte, hogy ennek a személynek a vezető szerepre jutását megakadályozza: *Érzttem, hogy az volt a küldetésem az Úrtól, hogy... azt, aki el... kiharcolta magának, hogy vezető legyen és tönkregyege az egész, azt leállítsam. Elmentem és megmondtam tisztességesen a főnökök, vezetők előtt és a gyülekezet, ezt nem az Úr köntöse vezeti, ezt ő maga harcolta ki, az Úr természete által.*

A gyülekezeti alkalmakat V. E. az eset után már nem érezte őszintének, fokozott vallásos élmény, a karizma iránti igényét nem tudta kielégíteni, ráadásul a közösség tagjai nem nézték jó szemmel *vallási buzgólkodását. Először azt keresték énrólam, hogy nem vagyok jó, hogy énbennem a hiba. Mert miért! Milyen hiba van bennem? Túl sokat szeretnék imádkozni, egy, hát hol hallott valaki ilyent azt mondja, hogy annyira vágyik, hogy járjon az Úrban és beszélgessen az Úrral...*

A téli hónapokban V. E.-nek és feleségének nem volt munkahelye, a család komoly anyagi gondokkal küszködött és a gyülekezet részéről nem érkezett segítség, egy-két ember a közösségből élelmiszercsomaggal segítette őket. A súlyos anyagi gondoktól felesége lánytestvére segítségével szabadultak meg, aki apáca Iași-ban. Egy apácatársával a iași-i zárdából annyi pénzt küldött, amivel tűzifát tudtak vásárolni télire.

Utolsó kiszállásom alkalmával egy karizmatikus bákói neoprotesztáns gyülekezethez tartoztak, igaz ugyan, hogy még elég rövid ideje. Ebben a gyülekezetben V. E. a budapesti Hit Gyülekezetében megtapasztalt vallásos élményhez hasonlóval találkozott: *Van olyan, általában a karizmatikus gyülekezetekben, van az a kátárktikus hatás, az megmelegítse az ember szívét, szóval, megmozdítsa az unalomból, a depresszióból kigyógyítsa. Valami történik, mikor a Szentlélek megérinti az embert, valami történik. Vaj megveti az Úr és ő is megveti az Urat, vagy elfogadja az Úr és ő is elfogadja az*

⁶⁸ Hamilton 1998. 237.

Urat. Szóval valami megérint valakit, a Szentlélek nem maradhat úgy, mint azelőtt. Valami munkája kell, hogy történjen.

V. E. és családja ebben a gyülekezetben ismét olyan közösségre talált, mely elfogadja őket, tagjainak tekinti. A közösséghez való tartozás iránti igényük ebben az esetben újra kielégült. Ennek az igénynek a kielégítése azért fontos, mert a hit egyéni – kognitív – oldala összefüggésben van azzal a közösséggel, amelyen belül az egyén a vallásosságát gyakorolja.⁶⁹ Annak érdekében, hogy az egyén vilásképe hihető, plauzibilis legyen, szükség van az adott vilásképet osztó társakkal való interakcióra. A vallásszociológiai szakirodalom ezt a jelenséget plauzibilitási struktúra néven említi. A fogalom alatt az adott viláképet megerősítő, azt újrateremtő interakciók rendszerét értik. A plauzibilitási struktúra segítségével képes az egyén az őt körülvevő valóságot az adott vilásképfogalmaival, a bázisközösség nyelvén értelmezni.⁷⁰

V. E. a plauzibilitási struktúra megváltozása miatt vált közösséget. A közösségekkel fenntartott interakciók megszűnése, illetve az interakció jellegének megváltozása miatt az adott közösség által forgalmazott vilásképfogalom megkérdőjeleződött V. E. számára. Ezekben az esetekben V. E. megszakította a kapcsolatát az illető közösséggel, és megpróbált egy újabb közösségbe integrálódni.

Megfigyelhető, hogy V. E. felesége minden esetben feltétel nélkül beleegyezik férje döntésébe, és követi őt az új közösségbe. Már a Hit Gyülekezetébe való bekeresztelkedéskor, ámbár nem volt tisztában ennek a vallásfelfogásnak a lényegével, beleegyezett férje döntésébe, nem ellenkezett, s Marosvásárhelyen őt is alámerítették. *És mondta a feleségem, azt mondta, hogy hát én nem nagyon értem az egészet, de benne vagyok a dologba, te benne vagy, én is, azt mondta.* Ennek magyarázata lehet az, hogy általában a nők, a feleségek nem vallási meggyőződésből integrálódnak be az adott közösségbe, hanem éppen a család békéjének és egységének megőrzése érdekében.

Életmód az áttérést követően

Életmódjukban a neoprotestáns gyülekezetekre jellemző életszervezési elveket érvényesítik. Ünneplésük a falubeliekétől eltérően, külsőségeikben nem nyilvánul meg: *Az ünnep mi szellemi szinten értjük, szóval úgy, hogy minden nap öröm, minden nap öröm, mert az Úrral lenni az öröm, de ez, hogy egy szentet tisztelünk ma és holnap egy más szentet tisztelünk, olyan nincs nálunk.* Böjtöt, mint az ünnepre való felkészülésnek egy módját nem alkalmazzák. Akkor tartanak, amikor szükségét érzik: *Böjtöt igen, de nem a napokon múlik, csak úgy gyakorolva... úgy érzem, hogy szól az Úr... Szóval ez a böjt nagyon jó, én kitapasztaltam, úgyhogy böjtölni az erősít, nagyobb szintre emel, nagyobb erőm van, nagyobb szellemi erőm. Tényleg voltam, úgy Pesten, hogy három napig semmit nem ettem, sőt vizet sem ittam. Igen, érzem, hogy csak úgy érzem, hogy én most ennem kell, de kapcsolok az Úrra és inkább böjtölök. És kellett böjtölni. És ameddig tart jó keményen beléhúzó.*

Nem készítenek különleges ünnepi ételleket, sok esetben az anyagi lehetőségek sem engedik meg. Az élvezetek terén nincs korlátozás, viszont a mértéktartás az, ami meghatározó. Nem cigarettáznak, viszont kávéat isznak. Hús fogyasztás terén sincsen semmilyen megkötés, mint mindenben, ebben az esetben is a mértéktartás elve kell érvényesülnön. Az alkoholfogyasztást a társadalom nagy problémájának tartja. Hangsúlyoz-

⁶⁹ Luckmann, Thomas elméletét idézi Kiss é. n.

⁷⁰ Kiss é. n.

za, hogy az alkoholizmus okozza a legtöbb gondot egy család életében. Életfelfogásában a természet összefüggésben van az emberi világgal, a szárazságot és az árvizeket is Isten büntetésének jeleiként értelmezi.

Újra önellátó gazdálkodásra rendezkedtek be, mivel V. E. egészségi állapota miatt nem tudott olyan munkahelyen dolgozni, ahol nem voltak hajlandóak betegszabadságot biztosítani: *és így azóta már úgy vagyok, mindig úgy vagyok, mindent megteszek, hogy a saját lábamon legyek és ne dolgozzam másnál, maszeknál.*

V. E. két hónapja a New Tech vállalatnál dolgozik. Kőművesmunkát végez, ez pedig fokozottan igénybe veszi a szervezetét. Azonban megéri, mert moldvai viszonylatban előnyös fizetést kap, közel az ötmillióhoz. Felesége csirkét, nyulat tart és azokat értékesíti, ő vezeti a háztartást. A régi ház, melyben a szüleivel laktak, istállóként funkcionál. A családnak egy tehene van, más lábasjószággal nem rendelkeznek. A tehén a család szükségleteinek az ellátását biztosítja, a tejtermékeket nem értékesítik.

V. E. és felesége a munkahelyen és az állatok (csirke, nyúl) eladásából szerzett pénzt a lakás építésére fordítja. Szemmel látható haladást értek el, a házban a külső famunkálatokat befejezték, az időjárás viszontagságaitól védve vannak. A lakásbelső is sokat változott az utóbbi kiszállásom óta, a hálólhelyiség, az előtér rendezett, ki van meszelve, azonban a fürdőszobát még nem tudták használható állapotba tenni, illetve a ház egyik helyisége még egyelőre lakhatatlan.

V. E. életében anyagi gondjai megoldódni látszanak. Ezzel párhuzamosan lelki állapota is stabilizálódni látszik. Lokális kapcsolataikat nem érintette radikális csökkenés, ugyanis az áttérést megelőzően is a társadalmi ranglétra alján helyezkedtek el, gazdasági tőke hiányában nem tudtak magasabb társadalmi státuszba kerülni a lokális közösségen belül, inkább ezeknek a kapcsolatoknak az átstrukturálódásáról beszélhetünk. A neoprotestáns egyházakhoz való csatlakozás révén pedig a megnőtt a külső kapcsolatoknak a száma. Az első áttéréstől kezdődően fokozatosan kezdett kitágulni V. E. számára a mentális térszerkezet, új értelmezési lehetőségeket fedezett fel, életmódján és életszervezésén megpróbált változtatni. A vallásszociológiai szakirodalom szerint az új vallási mozgalmak modernizációs alternatívaként is jelentkezhettek, hiszen nemcsak a deprivált, hanem a változásra hajlamosabb csoportokat is magába szívja.⁷¹

V. E. számára az anyagi előrehaladás a lelki, a vallásos élmény megjelenésének feltétele. Szerinte a megfelelő anyagi körülmények hiányában az ember nem tud kellőképpen „az Úrra figyelni.” Életszervezését szintén ez az elv határozza meg. Jelenleg elegendő pénzt keres ahhoz, hogy családját fenntartsa. Az apróbb háziállatok eladásából származó pénzt lakókörnyezetük modernizálására fordítják.

Következtetések

A rendszerváltás után az erőteljes modernizációs folyamat következtében a moldvai faluközösségekben mély, strukturális változások mentek végbe. A katolikus egyház, mely hosszú időn keresztül meghatározó intézménye volt a moldvai csángó közösségek életének, fokozatosan kezdte elveszíteni hatalmi szerepét. Az erőteljes hatalmi restaurációs törekvés következtében a rendszerváltás után eltűnni látszik a katolikus vallásnak az a képessége, hogy az ebben a korban jelentkező *társadalmi betegségeket* kezelni tudja. Megfigyelhető ugyanakkor a vallásos élmény iránti újjáéledés folyamata, az embereknek fokozott igényük van a hit iránt, hisz a változások sokukban a bizonyta-

⁷¹ Kiss é. n.

lanság érzését ébresztették fel. Ennek az igénynek a kompenzálására szaporodni kezdtek az új vallási mozgalmak, melyek előtérbe helyezik a közösségekben megélt vallásos élményt, a történelmi egyházakkal szemben alulról szervezettek, tagjaikat egyenrangúaknak tekintik. Mindezek mellett olyan kis közösségeket alakítanak ki és irányítják ezek működését, melyek az egyéni kapcsolathálók fontosságát helyezik előtérbe. Ezek a gyülekezetek valóságos kis mikrotársadalmakat hoznak létre, melyek új alternatívát kínálnak a mindennapok megéléséhez.

V. E. élete a hagyományos keretek között elviselhetetlen volt. A hagyományos falusi közösségekben megvetésre, megszólásra adott alkalmat az egészséges paraszti életképesség hiánya a születésbeli vagy később keletkezett testi-szellemi fogyatékoság.⁷² A nehéz anyagi körülmények, a fiatalkorban jelentkező betegsége és családja defavorizált szociális helyzetének következtében a közösségen belül eleve marginális helyzetben volt.

Az elnyomás anyagi, társadalmi és pszichikai vetületei hozzájárultak ahhoz, hogy a hierarchizált, konzervatív katolikus vallási közösség helyett olyanba integrálódjon, mely a közösség egyenjogú tagjának tekinti társadalmi, gazdasági megkülönböztetés nélkül. A Hit Gyülekezetének vallásfelfogásában az állandóan jelentkező anyagi gondok pszichés feloldása is megvalósult, ugyanis azt vallották, hogy a helyes vallásos magatartás és életforma következtében a hívő anyagi helyzete stabilizálódik és fordítva, az anyagi fejlődés következtében a hívő életében a transzcendens vallásos élmény fokozottabban jelentkezik. Mivel a plauzibilitási struktúra azoknak az interakcióknak a rendszerét jelenti, melyek az egyéni és a közösségi világnézet fenntartását biztosítják,⁷³ a kisegyházak működésében nagy hangsúlyt fektetnek ennek fenntartására. V. E. esetében a plauzibilitási struktúra, a kapcsolatok fenntartását a körülmények és az anyagi akadályozták meg, a távolság miatt nem tudott rendszeresen részt venni sem a budapesti, sem pedig a marosvásárhelyi Hit Gyülekezetének közösségi alkalmain.

A bákói és a klézsei gyülekezetekkel való kapcsolattartás esetében nem a fizikai körülmények miatt szakadt meg a tagokkal való kapcsolattartás, hanem azért, mert V. E. és az illető közösségek vallásfelfogásában eltérő nézetek keletkeztek, világnézeteik konfrontálódtak. Az interakciók jellegének a megváltozásával a plauzibilitási struktúra további fenntartása nem valósult meg, s V. E. ezekben a helyzetekben mindig egy új, ismeretlen gyülekezetbe integrálódott. V. E. életében a neoprotestáns vallási közösségek közötti folytonos váltás azt mutatja, hogy a fokozottan jelentkező vallási élményre való igény mellett állandóan szüksége van egy olyan közösségre, melyben a saját vallásos világnézetét fenn tudja tartani. Abban az esetben, ha a közösség által forgalmazott világnézet eltér a saját világnézetétől, nem próbál alternatívákat keresni, kilép az adott közösségből, és olyan gyülekezetbe integrálódik, amely vallásos világnézetével megegyezik.

A vallásszociológiai szakirodalom az új vallási mozgalmak megjelenésében modernizációs alternatívát vél felfedezni.⁷⁴ Az új vallásgyakorlás következtében V. E. olyan új modernizációs lehetőségekkel találkozik, melyek a hagyományos keretek között nem kerültek volna felszínre. Életmódját világnézetének tükrében szervezi, vallásfelfogása áthatja a mindennapjait. A család anyagi helyzete általában összefüggésben áll vallásgyakorlásával. Akkor a legintenzívebb a vallásgyakorlása, amikor anyagi helyzetében is változás áll be.

⁷² Nagy 1989. 292.

⁷³ Kiss é. n.

⁷⁴ Uo.

V. E. esete nem vonatkoztatható az egész társadalomra, véleményem szerint azonban a Moldvában tevékenykedő társadalomkutatók számára jelzésértékkel bír. Jelzi azt, hogy az új vallási közösségek, melyek a túlbürokratizált, elidegenedett, túlreprezentált történelmi egyházak ellenében szerveződnek, és magyarázatot szolgáltatnak az egyén életében fellépő anyagi, szociális és társadalmi problémákra, Moldvában egyre hangsúlyosabb szerephez jutnak.

Irodalom

- ANDORKA Rudolf
2001 *Bevezetés a szociológiába*. Budapest
- ATKINSON, L. R. et alii
1993 Szkizofrénia. In: Uő: *Pszichológia*. Budapest, 471–479.
- BARNA Gábor
1996 Vallás – identitás – asszimiláció. In: Katona Judit – Viga Gyula (szerk.): *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei*. Miskolc, 209–216.
- BARTHA Elek
1991 A vallás és a nemzeti kisebbségek néprajzi kutatása. In: Ujváry Zoltán (szerk.): *Nemzetiség – Identitás*. Békéscsaba–Debrecen, 47–49.
- BÉLTEKI Emőke
2000 *Posztmodern vallásosság. A Hit Gyülekezetek*. Szakdolgozat. BBTE, Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár. Kézirat
- BENDA Kálmán
1993 A moldvai csángómagyarok története. In: Halász Péter (szerk.): *„Meggfog vala apóm szokcor kezemtül...” Tanulmányok Domokos Pál Péter emlékére*. Budapest, 39–45.
- BIRÓ A. Zoltán
1996 A történetmondás, mint az antropológiai kutatás tárgya. In: Bodó Julianna – Oláh Sándor (szerk.): *Elmentünk? Székelyföldi életutak*. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatók Központja, Csíkszerda, 237–259.
- BODÓ JULIANNA
1996 Az időszakos migráció hatása az egyéni és a családi életvezetésre. In: Uő: (szerk.): *Elvándorlók? Vendégmunka és életforma a székelyföldön*. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatók Központja, Csíkszereda, 69–89.
1991 Etnikai jelképek és identitás. In: Ujváry Zoltán (szerk.): *Nemzetiség – Identitás*. Békéscsaba–Debrecen, 67–70.
- DOMOKOS Pál Péter
2001 *A moldvai magyarság*. Budapest
- GIDDENS, Anthony
2000 A vallás. In: Uő: *Szociológia*. Budapest
- HAMILTON, B. Malcolm
1998 Szekták, kultuszok, mozgalmak. In: Uő: *Vallás, ember, társadalom. Elméleti és összehasonlító vallásszociológia*. Budapest, 236–264.
- HEGYELI Attila
1999 „Mint a gomba ide benőttek...” Moldvai csángók vendégmunkája Magyarországon. In: Pozsony Ferenc (szerk.): *Csángósors. Moldvai csángók a változó időkben*. Budapest, 163–175.
- JÁVOR Katalin
2000 A vallásgyakorlás integráló szerepe és a differenciáltságot okozó tényezők: rétegek, szekták, felekezetek, nemek. In: Sárkány Mihály – Szilágyi Miklós (szerk.): *Magyar Néprajz VIII. Társadalom*. Budapest, 816–819.

MAGYAR Zoltán

1994 Vallás és etnikum kapcsolata egy moldvai csángó faluban. *Néprajzi Látóhatár*, III. évf. 1–2. sz. 75–89.

MÉREI Ferenc

1998 *Közösségek rejtett hálózata*. Budapest

NAGY Olga

1989 *A törvény szorításában. Paraszti értékrend és magatartásformák*. Budapest

KAMARÁS István

é. n. *Új vallási közösségek és a magyar katolikus egyház*.

Forrás: www.vallastudomany.hu/liminalitas/kamaras_ujvallasi.htm

KISS Tamás

é. n. *A szocialista típusú modernizáció és hetednapot ünneplő adventista vállalkozók*.

Forrás: www.hhrf.org/magyarkisebbség

KINDA István

2003 Deviancia és közösségi kontroll konfliktusa. Esettanulmány egy csángó asszony deviáns moráljáról. *Korunk*, XIV/9. 38–51.

KOTICS József

2001 Erkölcsi értékrend és társadalmi kontroll néhány moldvai csángó faluban. In: *Uő: Mások tekintetében*. Miskolc, 27–48.

POZSONY Ferenc

1996 Etnokulturális folyamatok a moldvai csángó falvakban. In: Katona Judit – Viga Gyula (szerk.): *Az internetikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei*. Miskolc, 173–180.

2002a Husitismus und Protestantismus in Moldavien. In: *Ethnographica et Folcloristica Carpatica*, 12–13. Debrecen–Türkeve, 203–215.

2002b Church Life in Moldavian Hungarian Communities. In: Diószegi László (ed.): *Hungarian Csángós in Moldavia*. Teleki László Foundation, Budapest, 83–116.

2003 A moldvai csángó-magyar falvak társadalm szerkezete. *Pro Minoritate/Nyár*, 142–166.

PUSZTAI Bertalan

2001 Helyi társadalom és vallásosság egy gömöri magyar faluban. In: Barna Gábor (szerk.): *Társadalom, kultúra, természet. Tanulmányok a 60 éves Bellon Tibor tiszteletére*. Karcag–Szeged–Szolnok, 151–163.

SZIGETI Jenő

1990 A protestáns kisegyházak népi vallásossága. In: Dömötör Tekla (szerk.): *Magyar Néprajz VII. Népszokás, néphit, népi vallásosság*. Budapest, 482–499.

TURNER, Victor

1997 Átmenetek, határok és szegénység: a communitas vallási szimbólumai. In: Bohannon, Paul – Glazer, Mark (szerk.): *Mérföldkövek a kulturális antropológiában*. Budapest, 675–712.

TÁNCZOS Vilmos

1999 A moldvai csángók lélekszámáról. In: Pozsony Ferenc (szerk.): *Csángósors. Moldvai csángók a változó időkben*. Budapest, 7–33.

2000 Egyház, vallás – népi kultúra. In: *Uő: Keletnek megnyílt kapuja. Néprajzi esszék*. Csíkszereda, 206–233.

TOMKA Miklós

1997 A vallás modernizálódó társadalmunkban. *Korunk*, VIII/10. 25–35.